

8. Пирогов М.І. Питання життя // Хрестоматія з історії педагогіки. Частина І. Вітчизняна школа і педагогіка / Упорядники та автори вступних статей Рисіна М.Ю., Сбруєва А.А.; Наук. ред та автор передмови Сбруєва А.А. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003. – 299 с.
9. Степаненко І. Духовність і життєва компетентність // Філософська думка. – №6. – С.40-55.

The article is devoted to consideration of role of education in the process of person's psychological health forming and its spiritual measurement, in particular, in conditions of globalization of social changes.

Keywords: psychological, psychical health, personality, spirituality.

Отримано: 25.03.2010

УДК 159.922.6.-055.2

О.К.Яковенко

Особливості структури любові та очікувань щодо образу чоловіка серед дівчат з гармонічних та дисгармонічних родин

Стаття присвячена емпіричному дослідженню гендерних установок та атитюдів щодо взаємин з протилежною статтю серед дівчат з гармонічних та дисгармонічних родин. Продемонстровано розподіл очікувань відносно образу чоловіків. Було визначено відмінності в сприйнятті жіночого образу дівчатами контрольної та експериментальної групи. Також були виявлені відмінності в структурі любові.

Ключові слова: гендерний атитюд, дисгармонічна родина, структура любові, образ чоловіків.

Стаття посвящена изучению гендерных установок и аттитюдов относительно взаимоотношений с мужчинами среди девушек из гармоничных и дисгармоничных семей. Продемонстрированы особенности ожиданий относительно образа мужчины. Были определены различия в восприятии женского образа девушками контрольной и экспериментальной группы. Также были выявлены различия в структуре любви среди испытуемых.

Ключевые слова: гендерный атитюд, дисгармоничная семья, структура любви, образ мужчины.

Вивченню впливу батьківської родини на формування образу чоловіка у дівчат присвячено багато наукових досліджень в сучасній психологічній науці. Саме під впливом батьківської родини проходить формування образу відносин між чоловіком та жінкою, засвоєння стереотипу жіночої та чоловічої поведінки і становлення статевої ролі. Але останнім часом відбуваються певні зміни, які впливають на функції родини, організацію рольового простору, розподіл обов'язків, емоційний компонент родини та якісність батьківсько-дитячих відносин. Безумовно, що ці чинники впливають на процес становлення особистості дитини і, як наслідок, на особливості психосексуального розвитку. Але дослідження присвячені вивченню гендерних атитюдів, установок, структури любові та очікувань щодо образу чоловіка серед дівчат перехідного періоду становлення сексуальності в контексті впливу батьківської родини, не є поширеними, що й обумовлює актуальність вивчення цієї тематики. Отже, метою статті є дослідження особливостей структури любові та гендерних установок щодо осіб протилежної статті серед дівчат, які виховувалися в гармонійних та дисгармонійних родинах. Для досягнення мети, необхідно вирішити такі завдання:

- 1) виявити гендерні установки та атитюди серед дівчат з гармонійних та дисгармонійних родин;
- 2) проаналізувати очікування щодо образу чоловіка;
- 3) дослідити структуру любові дівчат з гармонійних та дисгармонійних родин.

Для проведення дослідження було сформовано експериментальну вибірку, до складу якої увійшло 52 дівчини з повних родин, які знаходяться на перехідному періоді становлення сексуальності. За допомогою методики "Малюнок родини", було виділено контрольну та експериментальну групу. До складу контрольної групи (далі Гр.1) увійшло 24 досліджуваних, що виховувалися в гармонійних родинах, до складу експериментальної (далі Гр.2) увійшло 28 досліджуваних з негармонійних родин. Необхідно зазначити, що критеріями, на основі яких було зроблено висновок про гармонійність/дисгармонійність родини, що діагностувалося за допомогою проективної методики "Малюнок родини", були такі: психологічна атмосфера родини, наявність/відсутність єдності, емоційної близькості, та взаємодії між членами родини; самовідчуття дівчини в родині: родинний статус, емоційна забарвленість відносин до інших членів родини, ставлення до родини; особливості батьківсько-дитячих відносин: наявність/відсутність ідентифікації з матір'ю,

емоційний компонент стосунків з батьком та матір'ю, наявність/відсутність конфліктних відносин, агресії, ворожості, суперництва, ревнощів.

Відповідно до мети було використано наступні методи: для дослідження гендерних установок та атитюдів, виявлення очікувань щодо образу чоловіка – проєктивна методика “Малюнок чоловіка та жінки”, Романової Н. М.; для діагностики структури та типів любові – “Тріада любові” Р. Стернберга. Отримані результати було оброблено за допомогою χ -критерію Фішера та комп'ютеризованого пакету статистичних програм Statistica 7.0 [2; 4].

На першому етапі процедури дослідження було діагностовано розподіл гендерних установок та атитюдів серед досліджуваних контрольної та експериментальної групи. Отримані результати наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл гендерних установок серед дівчат з гармонійних та дисгармонійних родин

Гендерна установка	Контрольна група	Експерим. група	Кр. кут. перетв. Фішера	Рівень значущості ρ
Опора	25%	57%	2,4	0,01
Ізоляція	0	14%	2,8	0,01
Тяжіння	25%	14%	0,9	-
Співпраця	13%	0	2,6	0,01
Незалежність	25%	15%	0,9	-
Індиферентність	12%	0%	2,6	0,01
Агресія	0	0	-	-

Отримані результати свідчать про те, що серед досліджуваних контрольної та експериментальної групи є певні відмінності в гендерних установках. Найбільш поширеними установками серед дівчат, які виховувалися в гармонічних родин, є “Опора”, “Тяжіння” та “Незалежність”, відсутня установка “Ізоляція”. Серед дівчат, які виховувалися в дисгармонійних, родин найбільш розповсюдженою є установка “Опора”. На відміну від досліджуваних контрольної групи, присутня установка “Ізоляція”, а “Співпраця” та “Індиферентність” не є представленими в експериментальній групі.

Отже, для досліджуваних експериментальної групи більш значущим є очікування підтримки від партнера, для дівчат важливим є присутність дружніх відносин з чоловіком, до того ж емоційний компонент стосунків переважає над фізичним, найважливішим рольовим паттерном чоловіка виступає чоловік-друг. Поширення цієї

гендерної позиції може свідчити про компенсування відсутніх в батьківській родині теплих емоційних відносин в стосунках з чоловіками.

Гендерна позиція “Тяжіння” є важливою для дівчат обох груп, що свідчить про велику значущість для досліджуваних сфери гетеросексуальних стосунків, зацікавленість та емоційну привабливість осіб протилежної статі. На думку Г. С. Васильченка, ці чинники набувають особливого значення саме на перехідному етапі становлення жіночої сексуальності, що обумовлено формуванням сексуального лібідо, розвитком сексуального фантазування, набуттям досвіду сексуальних стосунків, що й пояснює відсутність значних розбіжностей між досліджуваними [1].

Гендерна позиція “Ізоляція” є характерною лише для дівчат експериментальної групи. Що свідчить про наявність проблем у сфері гетеросексуальних стосунків та про негативне емоційне ставлення до відносин з чоловіками.

Також було виявлено значущі розбіжності за гендерною позицією “Співпраця”. Присутність цього гендерного атитюду серед дівчат контрольної групи свідчить про те, що в очікуваннях щодо стосунків з чоловіками важливим є соціальний компонент, що свідчать про сприйняття образу чоловіка не тільки в емоційному контексті, а й в діяльнісному, як суб'єкта діяльності. Ця особливість свідчить про те, що гендерні установки дівчат з гармонійних родин є більш структурованими та сформованими, на відміну від гендерних установок дівчат експериментальної групи.

Гендерна установка “Незалежність” присутня у досліджуваних обох груп, що може бути відображенням прагнення дівчат зробити кар'єру, орієнтації на соціальні прояви. З іншого боку, у цих дівчат є труднощі при встановленні контактів з чоловіками, невпевненість у власній привабливості, наслідком чого й виступає настановна “опора лише на себе”.

Також серед дівчат контрольної групи була виявлена гендерна позиція “Індиферентність”, яка відсутня в експериментальній групі. Це відображає слабку статево-рольову диференціацію досліджуваних, недостатнє усвідомлення типово чоловічого та жіночого, що може бути наслідком інфантилізації та симбіотичних стосунків в батьківській родині.

Також було виявлено відмінності гендерних атитюдів серед досліджуваних.

Отримані результати свідчать про переважання гендерного атитюду “Романтичний об'єкт”, серед досліджуваних обох груп. Це свідчить про важливість романтичного компоненту в стосунках для

дівчат, що знаходяться на перехідному етапі становлення сексуальності. Не знайдено значущих відмінностей відносно атитюдів “Малоцінний об’єкт” та “Незрозумілий об’єкт”, частота їх наявності не є високою, отже, негативне, невизначене ставлення щодо чоловіків не є поширеним серед дівчат обох груп. Необхідно зазначити, що для дівчат, котрі виховувалися в гармонійних родинах, сексуальний компонент стосунків з чоловіками є важливим та супроводжується сформованістю потреби в сексуальних стосунках, високим рівнем цікавості та важливістю сексуальної реалізації, що є відсутнім серед дівчат, які виховувалися в дисгармонійних родинах. Це дозволяє зробити припущення про можливий вплив дисгармонійних стосунків з батьками, а також негативного клімату в батьківській родині на протікання психосексуального розвитку, а саме – на виникнення затримок та відставання, що підтверджується відсутністю атитюду “Сексуальний об’єкт”, в образі стосунків з чоловіками.

Таблиця 2

Розподіл гендерних атитюдів серед досліджуваних контрольної та експериментальної групи

Гендерний атитюд	Контрольна група	Експ. група	Кр. кут. перетв. Фішера	Рівень значущості ρ
Романтичний об’єкт	50%	43%	0,5	-
Сексуальний об’єкт	24%	0	2,6	0,01
Малоцінний об’єкт	13%	14%	0,2	-
Незрозумілий об’єкт	13%	14%	0,2	-
Функціональний об’єкт	0	29%	4	0,001

Також досліджувані експериментальної групи відрізняються наявністю гендерного атитюду “Функціональний об’єкт”, що свідчить про очікування від чоловіків виконання їх функціональних обов’язків.

На наступному етапі дослідження було визначено особливості очікувань щодо образу чоловіка серед дівчат контрольної та експериментальної групи.

Грунтуючись на отриманих результатах, можна зазначити, що в образі чоловіка серед досліджуваних обох груп присутні такі ознаки, як фізична сила та домінування. Але в очікуваннях дівчат з гармонійних родин переважають такі характеристики чоловіків, як надійність, мужність, особистісна зрілість та зовнішня привабливість. В образі чоловіка дівчат з дисгармонійних родин виявлені такі ознаки, як інфантильність, жіночість, демонстративність, агресивність, ворожість, слабкість, незрілість, непривабливість та

наявність у чоловіка певного соціального статусу. В сукупності ці ознаки свідчать про те, що образ чоловіка, сформований у дівчат з гармонійних родин, є більш мужнім, надійним та відповідає типовому чоловічому образу. Крім того, ознаки чоловіка більшою мірою характеризують особистісні якості чоловіків.

Таблиця 3

Особливості образу чоловіка серед дівчат з гармонійних та дисгармонійних родин

Ознака	Контр. гр	Експ. гр	Кр. кут. перетв. Фішера	Рівень значущості ρ
Інфантильність	25%	57%	2,4	0,01
Надійність	63%	29%	2,5	0,01
Мужність	63%	29%	2,5	0,01
Жіночість	0	29%	4	0,001
Демонстративність	0	21%	3,5	0,001
Фізична сила	50%	29%	1,6	-
Агресивність, ворожість	0	21%	3,5	0,001
Домінування	13%	29%	1,5	-
Слабкість	25%	54%	2,1	0,05
Незрілість	13%	32%	1,7	0,05
Непривабливість	13%	32%	1,7	0,05
Привабливість	88%	54%	2,8	0,01
Ознаки соц. статусу	13%	57%	3,6	0,001

У дівчат з дисгармонійних родин образ чоловіка є, з одного боку, фемінним, а з іншого боку, сприймається як ворожий, агресивний. Ця особливість свідчить про амбівалентність в оцінці чоловіків в очікуваннях дівчат та нечітку диференціацію виключно чоловічих якостей. Відомо, що амбівалентність в оцінці чоловіка є наслідком статево-рольової травми, яка призводить до свідомої або несвідомої відмови дівчини від деяких аспектів жіночої статевої ролі [3]. Можна припустити, що фемінізація образу чоловіка дівчатами з дисгармонійних родин на психологічному рівні дозволяє зменшити страх та тривогу, перетворює чоловіка на “друга”, що є більш безпечним. При створенні дружніх стосунків з чоловіками виключеним є сексуальний компонент взаємодії, що підтверджується відсутністю гендерного атитюду “Сексуальний об’єкт”. Крім того, образ чоловіка є менш означеним в особистісному аспекті, але важливим є виразність соціальних характеристик. Відомо, що образ батька для дівчини є першим взірцем чоловіка, на його основі формуються установки та

очікування відносно особистісних, поведінкових та соціальних якостей чоловіка. Саме стосунки з батьком надають дівчині першого досвіду відносин з чоловіком. Але дівчата з дисгармонійних родин відрізняються негативними стосунками з батьком, які характеризуються відсутністю теплих емоційних відносин, проявами ворожості або байдужістю. Отже, закріплюється або негативний образ, або неповний, індивідуальний та незрозумілий образ, в якому переважають лише соціальні ознаки.

Таблиця 4

Відмінності у зображенні жіночого образу досліджуваними контрольної та експериментальної групи

Ознака	Контр. гр.	Експ. гр.	Кр.кут. перетв. Фішера	Рівень значущості ρ
Демонстративність	75%	43%	2,3	0,01
Жіночість	63%	57%	0,4	-
Висока самооцінка	50%	7%	3,7	0,001
Ранній сексуальний розвиток	17%	0	3	0,001
Секс. фантазування	38%	14%	1,9	0,05
Залежність, потреба в опіці, любові	38%	96%	5,2	0,001
Ідентифікація з образом матері	29%	57%	2,1	0,01
Інфантильність	42%	89%	3,9	0,001
Незадоволеність тілом та зовн.	38%	57%	1,4	-
Психосекс. незрілість	29%	86%	4,4	0,001
Невпевненість у собі	42%	64%	1,64	0,05
Конфлікт дозрівання	38%	43%	0,4	-
Почуття провини	13%	50%	3,1	0,001
Потреба підвищеної уваги до себе	17%	43%	2,1	0,05
Сексуальні проблеми	17%	39%	1,8	0,05
Залежність від секс. вітальності	13%	39%	2,3	0,01
Контролювання секс. проявів	54%	43%	0,8	-
Турбота про зовнішність	54%	14%	3,2	0,001
Кокетливість	13%	14%	0,19	-
Ранне сексуальне дозрівання	29%	14%	1,3	-
Затримка психосексуального розв.	29%	54%	1,8	0,05
Почуття приниженості, малоцінності	25%	29%	0,3	-
Роз'єдн. секс. потреби, прагнення сили	4%	25%	2,3	0,05
Статева ідентифікація	38%	14%	1,95	0,05
Секс. зацікавленість, високе значення секс. сфери	33%	14%	1,63	0,05

Отримані результати свідчать про те, що досліджувані контрольної групи відрізняються гармонійністю таких показників психосексуального розвитку, як статева ідентифікація, прийняття жіночої статевої ролі. Також відмінності було виявлено за такими показниками, як сексуальна зацікавленість, висока значущість сексуальної сфери. Отже, гармонійність дитячо-батьківських відносин сприяє своєчасному психосексуальному розвитку, сформованості проявів та прийняттю жіночості. Серед дівчат експериментальної групи було виявлено такі особливості, як низька самооцінка, високий рівень залежності та потреби в любові та опіці, особистісна інфантильність, ідентифікація з домінуючим образом матері, невпевненість у собі та відчуття провини, почуття приниженості та малоцінності. Психосексуальний розвиток досліджуваних відрізняється незрілістю, залежністю від сексуальної вітальності, сексуальними проблемами, низьким рівнем статевої ідентифікації. Отже, дисгармонійність батьківської родини виступає чинником, який, з одного боку, призводить до утворення особистісних травм, а з іншого боку, до девіацій психосексуального розвитку і, як наслідок, до труднощів у стосунках з чоловіками.

Таблиця 5

Типи любові серед досліджуваних контрольної та експериментальної групи

Тип любові	Контр. гр.	Експ. гр.	Кр.кут. перетв. Фішера	Рівень значущості ρ
Рокова любов	0	14%	2,8	0,01
Пристрасна любов	0	43%	5,1	0,001
Романтична любов	25%	0	3,77	0,001
Симпатія	13%	43%	2,5	0,01
Досконала любов	25%	0	3,8	0,001
Дружня любов	38%	0%	4,7	0,001

Серед дівчат контрольної групи поширеними є такі типи любовних стосунків, як дружня любов, досконала, романтична та симпатія, серед дівчат експериментальної групи – пристрасна любов, симпатія та рокова любов. Отже, можна говорити про те, що в структурі любові дівчат контрольної групи представлені всі три компоненти: інтимність, пристрасність та відповідальність. Отже, ці переживання є зрілими та глибинними, в них присутні як емоційний компонент, так і сексуальний, які є вираженими з однаковою силою. Для дівчат експериментальної групи найбільш поширеними є пристрасна любов та симпатія. Однак в структурі пристрасної любові

центральною компонентом є пристрасть, а інтимність та відповідальність – відсутні. Отже, цей тип любові є розщепленим, фрагментарним. На думку З. Фрейда любовні відносини цього типу є спрощеними, оскільки в їх основі лежить лише принцип задоволення [5].

Серед дівчат з негармонійних родин частіше зустрічаються відносини з чоловіками, які побудовані за типом симпатії. В цьому випадку присутнім є лише компонент інтимності. Отже, дівчата відчувають психологічну та емоційну близькість, прив'язаність до партнера, що може бути компенсацією відсутності цих елементів в батьківській родині. Але такі компоненти, як пристрасть та відповідальність, є відсутніми при цьому типі стосунків, що надає їм значення дружніх. Але цей тип відносин є характерним для пубертатного періоду становлення сексуальності, отже, є показником затримки психосексуального розвитку.

Також для дівчат експериментальної групи характерним є переживання рокової любові, для якої характерним є поєднання компонентів пристрасть та відповідальність, але відсутня емоційна близькість, отже, ці відносини є формальними.

Висновки. Дисгармонійність батьківської родини може виступати чинником, який накладає негативний відбиток на гендерні установки та атитюди дівчат перехідного періоду становлення сексуальності. Про це свідчить надмірна поширеність таких установок щодо стосунків з чоловіками, як “ізоляція” та “незалежність”. При аналізі атитюдів було виявлено: серед дівчат експериментальної групи поширеним є сприйняття чоловіка як друга або функціонального об’єкта, відсутність атитюду “сексуальний об’єкт”, що свідчить про психосексуальну незрілість. Крім того, образ чоловіка у дівчат, що виховувалися в дисгармонійних родинах, є спрощеним, недиференційованим. В психологічних очікуваннях щодо образу чоловіка переважає, з одного боку, фемінізація, а з іншого – амбівалентність оцінки, що є наслідком статевої травми, отриманої в батьківській родині. Крім того, необхідно зазначити, що у дівчат з дисгармонійних родин було виявлено певні порушення психосексуального розвитку. Для досліджуваних експериментальної групи характерним є переживання любові за типами пристрасть, симпатія та рокова, в структурі яких відсутні певні компоненти, що призводить до фрагментарного розщеплення любовного почуття.

Список використаних джерел

1. Васильченко Г. С. Общая сексопатология / Г. С. Васильченко. – М.: Медицина, 1977. – 352 с.

2. Романова Н. В. Тест “Рисунок мужчины и женщины” // Н.В.Романова // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 3. – С. 38-44.
3. Тайсон П. Психоаналитические теории развития / П.Тайсон, Ф. Тайсон. – Екатеринбург, 1998. – 528 с.
4. Шапарь В. Б. Психодиагностика отношений между родителями и детьми / В. Б. Шапарь. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 432 с.
5. Энциклопедия глубинной психологии. – Том 1. Зигмунд Фрейд / Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 1998. – 800 с.

The article was devoted to the research of gender attitudes and settings about relationships with men among young girls from harmonious and disharmonious families. The distribution of expectations about the image of men, was demonstrated. The differences in the perception of female image among young girls from control and experimental groups were determined. The features in the structure of love among the subjects were identified.

Key words: gender attitudes, disharmonic family, the structure of love, the male image.

Отримано: 17.03.2010

УДК 159.922

Л.В.Дзюбко

Психологічні проблеми переходу учнів з молодшої до основної школи

Стаття присвячена особливостям перехідного періоду з молодшої до середньої ланки загальноосвітньої школи. Висвітлено особливості ситуації розвитку і навчання дітей на цьому етапі навчання. Наголошено, що підґрунтям психологічної готовності до навчання в основній школі є психовікові новоутворення молодшого шкільного віку. Розглянуто особливості молодших підлітків (вікові, індивідуальні). Наведено причини і зовнішні прояви дезадаптації до середньої школи. Проаналізовано причини можливих труднощів у навчанні дітей цього перехідного періоду. Наведено складові готовності до навчання в середній школі.

Ключові слова: психологічна готовність до навчання в середній школі, перехідний період з молодшої до основної школи, молодший підлітковий вік.

© Л.В.Дзюбко

911